

Niets te verliezen, dus vrij

De eerste keer dat **P.F. Thomése** de roman *Nooit meer slapen* van W.F. Hermans las, werd hij weggeblazen door het nihilisme. Vijftig jaar later is hij het grondig oneens met zichzelf. “De woede waarmee Hermans het lot van de mens vervloekt, brengt geen moedeloosheid, maar juist kracht.”

Canonisatie is een hardnekkige aandoening die schade kan toebrengen aan een literair kunstwerk. Het verheft het in alle heiligheid tot bovenmenselijke hoogte. Het aantrekkelijke van lezen vind ik juist dat het boek persoonlijk tot mij spreekt en tot mij alleen. Natuurlijk zijn er anderen die hetzelfde boek óók lezen, maar dat doen zij net zo goed alleen. De kans dat wij dezelfde herinneringen, verlangens, angsten en fantasieën inzetten om de taal leven in te blazen, is verwaarloosbaar. Elke lezer creëert zijn eigen boek.

Dus wanneer mij wordt gevraagd 1.300 woorden te wijden aan de canonië van Willem Frederik Hermans' roman *Nooit meer slapen*, kan ik alleen uit eigen ervaring spreken.

Maar wie ben ik? In het oeuvre van Willem Frederik Hermans is er maar één god denkbaar en dat is de schrijver zelf. Wee de onnozele lezer die zich solidair verklaart met de voortploeterende romanpersonages. Een dergelijke sukkel is in de aap gelogeed, wordt in het pak genaaid en is nog niet jarig. Goede bedoelingen? De groeten! Het is raadzaam om je met de auteur te identificeren. Want dit literaire universum is geschapen door een god met sadistische trekjes. “Agressief medelijden”,

noemt hij het zelf, meer heeft zijn “scheppend nihilisme” niet te bieden. Hij wordt beheerst door “totale misantropie”.

ONTSLAKKINGSKUUR

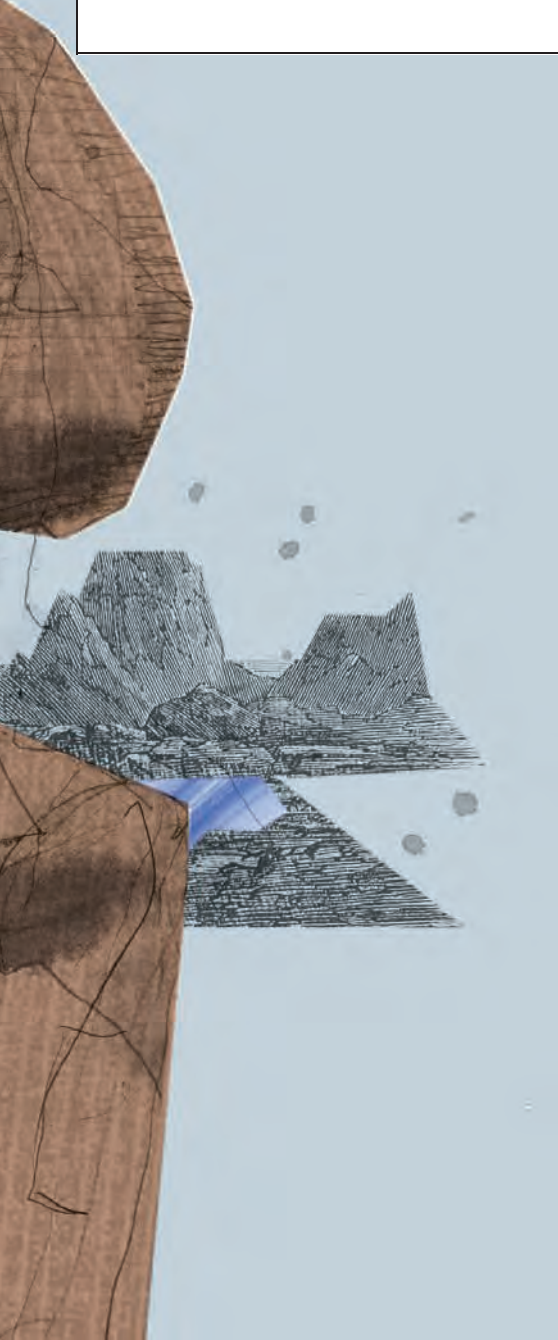
De eerste keer dat ik *Nooit meer slapen* las, werd ik overdonderd door het nihilistische ideeëngeweld. Ik was zeven- en bij gebrek aan beter overal tegen. En eindelijk had ik een boek in handen dat aan mijn kant stond, alles ontkende en de werkelijkheid bij zijn ware naam noemde: chaos. Ik stond ervan versteld dat zoveel negativisme zo'n positief resultaat kon opleveren. Wat een boek, wat een kunstwerk! De onmacht van de hoofdpersoon was de kracht van de schrijver. Ik voelde mij gesterkt als nooit tevoren.

Helemaal anders verging het Hermans' biograaf Willem Otterspeer. Hermans' rabiate nihilisme ging hem dusdanig tegenstaan, dat hij na de voltooiing van zijn 2.000 pagina's omvattende biografie uit therapeutische noodzaak een sleutelroman publiceerde. Een ontgifting noemde hij die antibiografie.

Daar word ik nou vrolijk van – zowel van het literaire sadisme van Hermans als van de heilzame ontslakkingskuur van zijn biograaf. Tegen de getergde Otterspeer zou ik willen zeggen: had je maar niet aan die biografie moeten be-

KANTL-canon

Een hele zomer lang besteden we aandacht aan de canon van 2025 van de Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal en Letteren (KANTL). Elke week schrijft een auteur over een van de nieuwe titels in die lijst van 50 klassiekers.

© Johan Dockx

ginnen. Een biograaf is iemand die nou eenmaal in de modder van een achtergelaten leven moet wroeten om uit te wriemelen waar die vermaledijde schrijver in hemelsnaam zijn goud heeft gevonden. Maar een biograaf is geen kunstenaar, voor hem is er alleen modder. (Variatie op Baudelaires “*Tu m’as donné ta boue et j’en ai fait de l’or.*”) Baudelaires poëticale alchimie is perfect van toepassing op de misantropische praktijk van Hermans. Modder is het werkmateriaal waaruit hij zijn literaire goud smeedt. Uit zinloosheid een betekenisvol kunstwerk fabriceren: dat kan, want in de roman bepaalt de schrijver de regels. Daarbuiten, in de modder van de werkelijkheid, heerst chaos en heeft niemand iets te vertellen. Een roman is een zinvol verband. Daar valt geen mus zomaar van het dak, zo is te lezen in Hermans’ essay ‘Experimentele romans’ in *Het sadistische universum* (1964). Zijn gestaalde poëtica heeft Hermans, en met name dankzij zijn koningsnummer *Nooit meer slapen* (1966), tot een populaire auteur gemaakt op de snijtafels van de neerlandistieke ont-leedkunde. Er is geen schrijver die zo vaak en zo graag over zijn werk theore-tiseerde als Hermans. En er is geen mo-derne roman die zo graag en zo gretig is geanalyseerd als *Nooit meer slapen*.

Hiervan zijn op het internet vele door-wrochte, scherpzinnige en niet zelden uit de bocht schietende en vergezochte voorbeelden te vinden. Het is interessant om te zien hoe fa-natiek en obsessief er in de Hermans-kunde naar betekenissen wordt ge-speurd. Elk detail telt! Terwijl de schrij-ver zelf in zijn geschriften niet aflat te betogen dat alles zinloos is en dat de mens geen fluit voorstelt in het univer-sum, ontdekken zijn lezers tussen de regels het ene verband na het andere. OPENINGSZIN *Nooit meer slapen* is ook zonder al die verbanden goed te lezen. Dat verklaart mede het succes bij ‘gewone’ lezers. Het is het relaas van een 25-jarige stu-dent geologie, Alfred Issendorf, die deelneemt aan een wetenschappelijke expeditie door het onherbergzame Finnmark, gelegen in het noordelijkste puntje van Noorwegen, al binnen de poolcirkel. Het is zijn ambitie om te be-wijzen dat bepaalde ronde meertjes in het ruige gebied veroorzaakt zijn door meteorietinslagen. Het verhaal wordt verteld in de ik-vorm en in de onvol-tooid tegenwoordige tijd, in korte stac-atozinnen, zodat je er als lezer boven-op zit. Meteen al bij aankomst in Noorwe-gen zit alles tegen. Zo wordt Alfred ont-vangen door een portier die blind blijkt te zijn en geen idee heeft wie hij is. “De portier is een invalide”, luidt de (be-roemde) openingszin van de roman. Verder is niemand in het wetenschap-pelijk instituut in zijn komst geïnteres-seerd. De stokoude, ook al zeer slecht-ziende professor die hem aan de vereis-te informatie moet helpen, zoals luchtfoto’s van het onderzoeksgebied, wuift achteloos zijn meteorientheorie weg en doceert dat de ronde meertjes zogeheten doodijsgaten zijn, ontstaan door het smelten van ijs na de laatste ijstijd. De luchtfoto’s krijgt hij niet mee. Ondanks de tegenwerking vertrekt Alfred naar het Hoge Noorden, waar hij aansluit bij de rest van de expeditie: drie Noorse geologen die het gebied veel beter kennen dan hij. Ze zullen in het onbewoonde gebied op zichzelf aangewezen zijn. Gps was nog niet uit-gevonden ... De vier jonge mannen heb-ben alleen kaarten en een kompas. Ze zullen hun weg in het landschap zelf moeten leren lezen. De beschrijvingen van het woeste en ledige landschap zijn overweldigend. De onverschillige natuur is veel meer dan een decor. Zij eist de hoofdrol op. De expeditie wordt voor Alfred gaande-weg niet alleen een gevecht met zich-zelf, maar ook met de natuur, zijn ei-genlijke tegenspeler. Adembenemend zijn de passages over de halsbrekende toeren die de ongeoeffende en onvoor-bereide Alfred moet uithalen om de tal-loze rivieren over te steken. Keer op keer moet hij zijn angsten overwinnen om het vege lijf te redden in deze on-barmhartige omgeving. En dan zijn er de ‘gewone’ ongemakken: de zwermen muggen, de ondergelopen tent, de nat-te kleren. Er moet zelfs een keer staan-

de worden gescheten. De wetenschap-pelijke expeditie verandert snel in een barre overlevingstocht. LEVENSKRACHT Nu ik vijftig jaar later de roman op-nieuw lees, valt mij op hoe vitaal deze tekst is. De levenskracht spat van de bladzijden. De woede waarmee Her-mans het nihilistische lot van de mens vervloekt, brengt geen moedeloosheid met zich, maar geeft juist kracht. Neem deze beschrijving van Alfreds wonderbaarlijke visvangst. “Ik loop achteruit en trek uit alle macht. Het net zit vol vissen, in elke maas zit een vis”, constateert hij trots, “het net is een ta-pijt van glimmende spartelende vissen, honderden.” Hij vilt er eentje en kijkt dan tamelijk radeloos naar dat mirakel waar hij verder niks mee aan kan. Tot overmaat van ramp komt dat levende, maar ten dode opgeschreven, zilver schitterende vissentapijt ook nog vast te zitten in een struik. Niet alleen de student Alfred Issen-dorf, ook de schrijver W.F. Hermans be-geeft zich op ongebaande paden. *Nooit meer slapen* is namelijk op te vatten als een literaire expeditie. Zoals Alfred het bestaan van zijn meteoriet probeert te bewijzen, zo wil Hermans in deze ro-man het onweerlegbare gelijk van zijn nihilistische theorieën demonstreren. Waar zijn hoofdpersoon mislukt, tri-omfeert de schrijver. “*Der Mensch ist der ewig Betrogene des Universums*”, valt er bijvoorbeeld te lezen. In het Duits nog wel, om het extra filosofisch te la-ten klinken. Na vijftig jaar spreken zulke stellig-heden mij niet meer zo aan als voor-heen. Ze schijnen mij nu minder ‘waar’. Dat hele nihilistische wereldbeeld pakt in de praktijk toch een stuk positiever uit dan de versteende theorie wil doen geloven. Zoals ik de roman nu lees, lijkt Alfred me niet alleen ontgoocheld door het mislukken van zijn expeditie. Hij heeft het er immers levend van afge-bracht, anders dan zijn verongelukte expeditiegenoot Arne, die is veroor-deeld tot “nooit meer slapen”. Wel moet Alfred zijn wetenschappelijke as-piraties bijstellen, zeg maar gerust: los-laten. Dat betekent dat hij nu niets meer te verliezen heeft. Niets te verlie-zen, dus vrij. Maar in het Duits klinkt het vast mooier.

Wat P.F. Thomése mist in de canon Veel van onze beste schrijvers zijn dichters. Dat Lucebert na de geruchtmakende ‘onthullingen’ van zijn biograaf Wim Hazeu van de lijst zou worden afgevoerd, viel te verwachten. In de huidige lynch- en cancelcultuur werkt dat nu eenmaal zo. Alles van waarde wordt almaar weerlozer. Ik raad de leden van de canoncommissie van de KANTL aan om *Speuren in Lucebert* van H.U. Jessurun d’Oliveira eens te bestuderen, de essayistische neerslag van een meer dan zestig jaar durende fascinatie. Dan blijkt het helemaal niet zo zwart-wit gesteld te zijn met Luceberts ‘naziverleden’. Als men mij vraagt, en dat doet men, welke blinde vlek mij het meest in het oog springt, noem ik de late gedichten van Gerrit Kouwenaar, in veel het tegendeel van zijn vriend en mede-Vijftiger Lucebert. Bij diens vulkaanuitbarstingen stak Kouwenars poëzie een beetje droog en schraal af. Ieder woord werd er gewogen en wee het gebeente als het een beetje meer was. De late gedichten – in de bundels *een geur van verbrande veren* (1991), *de tijd staat open* (1996) en *totaal witte kamer* (2002) – laten zien dat al dat wikken en wegen niet voor niets is geweest. Kouwenaar is dé dichter van de vergankelijkheid en zijn keuzegetreuzel met woorden lijkt op dat van de vertrekkende in ‘Men moet’, die zijn koffer pakt en merkt dat hij maar zo weinig kan meenemen: Men moet zijn zomers nog tellen, zijn vonnis nog vellen, men moet zijn winter nog sneeuwen men moet nog boodschappen doen voor het donker de weg vraagt, zwarte kaarsen voor in de kelder men moet de zonen nog moed inspreken, de dochters een harnas aanmeten, ijswater koken leren men moet de fotograaf nog de bloedplas wijzen zijn huis ontwennen, zijn inktlint vernieuwen men moet nog een kuil graven voor een vlinder het ogenblik ruilen voor zijn vaders horloge –